

СРЕДЊА БОСНА У НОБ-у

СРЕДЊА БОСНА ДО УСТАНКА
И У УСТАНКУ 1941.

ЧЛАНЦИ И СЈЕЋАЊА

КЊИГА ПРВА

БЕОГРАД, 1976.

	Страна
Стево Самарција	
Бошко Николић	
Милан Пивашевић	— Биле су то илузије — — — — — 221
Бошко Јевђић	— У потрази за оружјем — — — — — 223
Милорад Керезовић	— Складиште у шупљем храсту — — — — — 225
Мићо Радонић	— Двије пушке — — — — — 227
Милан Шарић	— У Дервенти — — — — — 228
Данко Ђирковић	— Швабе преузимају власт у општини 229
Мика Јотановић	— Одлазак у заробљеништво — — — — — 230
Владо Јотановић	— Дрвосјече Гостовића — — — — — 232
Бошко Хаџић	
Станко Херцег	
Мидхат Мићо Хаџалић	— Чечава се наоружала — — — — — 233
Лука Станковић	— Долазак Нијемца у Чечаву — — — — — 234
	— Сакривене пушке — — — — — 238
	— Хтио сам и ја да видим њемачку војску — — — — — 240
	— Болестан по задатку — — — — — 242
	— Прва нацистичка жртва у Прњавору 243

III УСТАШКИ ТЕРОР И ЗЛОЧИНИ

Славко Одић	
Остоја Новаковић	— Усташки покрет и Католичка црква у Хрватској, Босни и Херцеговини — — — 247
Јевто Адамовић	— Човјека су оседлали па јахали — — — 274
Стјепан Пепо Прањић	— Присилни рад код Манца — — — — — 275
Саво Васић	— У усташком затвору — — — — — 276
Владимир Марић	— Одвезли су их камионом из Теслића 277
Љубомир Новаковић	— Усташка власт на дјелу — — — — — 279
Михајло Павловић	— Њихов празник — — — — — 281
Душан Радовић	— Дани насиља — — — — — 282
Рајко Стакић	— Куда ће трећи, господине жупане? — 284
Вид Девић	— Поубијали су таоце — — — — — 285
Богдан Јерковић	— Штитили су нас — — — — — 286
Лазо Врекић	— Преко Џапрага до Аранђеловца — — — 288
Љубомир Новаковић	— Исељавање из Блатнице — — — — — 289
Богдан Станковић	
Саво Станчић	— Пописивање људи и имовине — — — — — 290
Радован Јанковић	— Дошли су и у Чечаву — — — — — 291
Маринко Павловић	— У Црној кући — — — — — 292
Лазо Чудић	— Страх се увукao у људе — — — — — 295
Стево Самарција	— Позив на покрштавање — — — — — 296
Саво Ђерић	
Којо Јотић	— Хапшења у Црнчи, Осињи и Појезни 297
Алија Мехић	— У бањалучком Кастелу — — — — — 298
Зорка Славнић	— Ништа не питај, видјећеш — — — — — 304
Михајло Дојчиновић	— Строј је остао непомичан — — — — — 305
Милан Гаврић	— Пут с којег се нису вратили — — — — — 307
Моника Мусафија	
Славко Гњатић	
Петра Добрић	
	— У Јасеновцу — — — — — 310
	— Кроз Госпић и Јасеновац — у слободу 315
	— Стријељајте ме, али као Србина — 323
	— Маркане, спреми се — — — — — 325

Већ првих недјеља окупације усташе и Нијемци су дошли у Каменицу по јеврејске породице и одвели их, не дозволивши им да било шта понесу са собом. Виле су остале пуне свега. Причало се да су и злато изнијели. Кад су отјерали Јевреје у Завидовиће, укрцали су их тамо у воз и одвукли у непознатом правцу. Усташе су се затим повратили у њихове виле и опљачкали све што се могло однијети. Остали су само голи зидови и прозори.

Поступак с Јеврејима дао нам је на знање да неће бити добро.

— Неће тако бити само са Јеврејима! Урадиће они то и од нас! — говорили су старији. — Види се то по поступцима с нама.

Мој отац и стриц Лука били су забринути, али смо и даље ишли у сјечу шуме, јер је стигло наређење да се радови у шуми не смију прекидати. Ми смо сада били јефтина радна снага. Сваким даном смо имали слабију исхрану. Коњи су добивали сљедовање зоби како би могли извлечити балване. Ми смо ту зоб мљели и јели, а коње смо ноћу напасали. Било је то тешко вријеме. Никад раније нисмо мљели смјесу од зоби и граха и од ње правили хљеб, или кували кашу.

Почетком маја 1941. године усташе и Нијемци су купили оружје по селима уз велике пријетње. Људи су највише давали ловачке пушке које су биле регистроване, а оне које нису биле регистроване сакрили су. Мој отац није предао своју манлихерку из првог свјетског рата.

Мика ЈОТАНОВИЋ

ЧЕЧАВА СЕ НАОРУЖАЛА

Пред априлски рат 1941. године Чечава је бројала преко 500 домаћинстава, груписаних у дванаест заселака: Станојевићи, Горње Плане, Доње Плане, Локва, Речани, Шушњарани, Гај, Брђани, Петковићи, Продановићи-Савковићи, Ступе и Цвијићи. Село је раздвајала на два дијела фирманска шумска жељезничка пруга, којом је Дестилација дрвета у Теслићу, удаљеном око 15 километара, снабдијевана дрветом из планина Узломца и Чавке.

У данима расула краљевске југославенске војске у априлском рату 1941. године знатан број становника Чечаве дочепао се оружја. На оближњој планини Борју цијели пук је одложио оружје и разишао се, а људи су ишли и купили га или су пак за мале паре куповали пушке и муницију од војника и сељана Прибанића и околине. Колико ми је познато, оружје су тада склонили и с њим дочекали устанак: Ранко Јотановић, Милан Цвијић, Богдан Антић, Мика Јотановић Мићин, Новак Продић, Васо Горичанац, Стојан Томић, Милан Вучић, Бошко Гачић, Саво Јотановић,

Стојан Гачић Миланов, Данило Јотановић, Станко Томић, Бранко Томић, Стојан Станковић Шпица, Душан Стanoјевић, Богдан Видовић, Милан Савковић, Владо Миловановић, Марко Лукић, Душан Станковић, Миленко Јотановић, Максим Ђекић, Мика Јотановић Ђорђин, Милорад Јотановић, Новак Томић, Бошко Томић, Душан Тешић, Раде и Новак Микановић, Раде Бјегојевић, Константин Продановић. Ненад Пејић, Мирко Продановић, Бошко Петровић Ристић, Млађен Савић, Млађен Ђекић, Симо Игњић, Стојан Стакић, Кристифор Микановић, Лексо Стanoјевић, Микајило Томић, Раде Џвијић, Владо Јотановић, Слободан Симеунчевић, Душан Крунић, а вјероватно, и неки други.

Усташки терор је брзо захватио и Чечаву: већ половицом априла 1941. године ухапшени су као таоци Душан Станковић, Миленко Јотановић, Тимо Јотановић, Гавро Симеунчевић, Филип Лукић и Лексо Стanoјевић.¹ Задржани су у затвору пет дана и пуштени кућама. У току јуна почело је и исељавање угледних породица, међу којима су се налазиле и породица попа Стојана Станковића² и породице Богдана Јотановића и Петра Стanoјевића; као „видовдански таоци” 27. јуна су поновно одведена у затвор већ споменута петорица Чечаваца...

Премда у Чечави и околини није било убиства и покоља српског живља, све је ипак рјечито говорило да пушке треба чувати и људи су их чували.

Владо ЈОТАНОВИЋ

ДОЛАЗАК НИЈЕМАЦА У ЧЕЧАВУ

Неколико дана по уласку њемачких трупа у Теслић, једна група Нијемаца је дошла у Чечаву. Било је то, вјероватно, 19. или 20. априла 1941. године.

Чечава је пред рат 1941. године имала око пет стотина домаћинстава, раштрканих на врло пространом брдовитом подручју. Кроз њу је пролазила шумска жељезничка пруга, којом је из шуме Чавке извожено дрво за Дестилацију у Теслићу.

Том шумском пругом Нијемци су дошли на жељезничку станицу у Чечави, а одатле пјешице до центра села, где се налазила школа, црква, соколски дом и неколико домаћинстава. Њихов долазак није био најављен, а и воз је стигао на станицу без најаве и употребе звучних сигнала, како је то било уобичајено.

Тог дана, око десет доподне, пред школу, удаљену од жељезничке станице око четири километра, дошао је жандар без ору-

¹ Било је то 19. или 20. априла 1941. године. Види и чланак Владе Јотановића „Долазак Нијемаца у Чечаву”. Напомена Редакције.

² Види чланак Богдана Станковића „Дошли су и у Чечаву”. Напомена Редакције.

жја, с бијелом траком на руци, на којој је био отиснут штамбиль теслићке Општине. Пред њега су изишли моји родитељи, Миленко и Зорка, која је била учитељица у Чечави. Нашло се ту и неколико сељака, које је интересовало какве вијести носи жандар, јер се у селу већ знало да су Нијемци дошли у Теслић и да је објављена капитулација.

Жандар је саопштио да за њим долази један вод Нијемца с преводиоцем и да захтијевају да се домаћини Чечаве окупе у школу, јер они желе с њима разговарати. Отац и још неки сељаци, који су се ту затекли, одмах су кренули по засеоцима да позову домаћине, а десет до петнаест минута након тога стигло је пред школу 25—30 Нијемца. Сви су били уредни и неиспрљани; ми смо се чудили како су по блату дошли од воза до школе а да нису испрљали чизме. Тада смо први пут видјели њихове „шмајсере” — аутомате — и „шарце”,¹ с којима ћемо се у народноослободилачком рату често сретати и у њиховим и у нашим рукама.

Одмах по доласку Нијемци су поставили један „шарац” на бријег код школе, а један код цркве, која се налази на узвишењу и доминира добрым дијелом села. Један дио војника су распоредили на стражу код Соколског дома, трговине (садашњи Омладински дом) и пред школу, а остатак је ушао у школску учионицу и ту разгледао карту Југославије и Врбаске бановине и глобус. Војници су у вези с тим разговарали, смијали се, цртали по табли итд.

Њихов официр, поручник, ушао је у наш стан. Мајка га је понудила слатким и кафом, али је он одбио и једно и друго. Примијетио је виолину, узео је и мало свирао.

У међувремену се вратио и отац. Будући да је нешто мало знао њемачки, рекао је поручнику да се скupило неколико домаћина, да је село јако раштркано и да би — да се сви скупе — био потребан цијели дан. Разговор се одвијао прилично тешко, јер су отац и мајка слабо знали њемачки. Официр је објаснио да је професор филозофије и да живи у Берлину, али да сада ратује. Потом је с родитељима сишао у учионицу, где се искупило 15—20 сељака, међу којима и Стојан Станковић, свештеник у Чечави, Тимо Јотановић, трговац, Лексо Стanoјeviћ, Филип Лукић, Стојан Томић, Душан, Богдан и Мирко Станковић, Славко Мајсторовић, Лазар Пеулић и још неки, чијих се имена више не сјећам. Сви су скрушеностајали, углавном поред врата, а њемачки војници су сједили на ћачким клупама, ставивши ноге на дјечја сједишта. Њемачки официр им је нешто рекао, нашто су они устали и обрисали сједала. Више нису ни сједали, него су стајали.

Након тога је њемачки официр почeo да говори, а његове ријечи је преводио Лајош Дракслер,² домаћи Швабо из Теслића. У

¹ Због рупичасте овојне цијеви партизани су њемачки лаки митраљез називали „шарцем”.

² Лајош Дракслер је био загрижен културбундовац, хитлеровац, шофер по занимању. Он је 25. августа 1941. код Солила, у планини Борју, нашао с аутомобилом на устаничку засједу и с Нијемцем, подофициром, којега је возио, био убијен.

току говора Нијемац се неколико пута обраћао родитељима, питајући их да ли су разумијели и да ли преводилац добро преводи. Његова уводна ријеч се сводила на то да Југославија као држава више не постоји, покорена је, побиједио је велики Трећи Рајх, заводи се нови поредак, њемачка сила тражи апсолутну покорност својих поданика (нагласио је посљедњу ријеч) итд. Након тога је истакао да је њемачка команда обавијештена о сваком селу и о сваком човјеку, да јој је Чечава врло добро позната још из првог свјетског рата као непокорно село, које је дало велики број српских добровољаца, да је село тада називано „Мала Србија”, да је имало доста комита и да је у њему послије рата створена јака четничка и соколска организација, али да се овај пут неће дозволити никаква непокорност и никаква дјелатност против новог поретка.

Да би били сигурни у мир и послушност — наставио је официр да говори — Чечава ће одмах дати пет најугледнијих људи за таоце, и ти таоци ће бити одмах стријељани ако се примијети било какав акт у супротности с интересима њемачке оружане силе. Таоци ће остати у затвору у Теслићу, али се допушта да умјесто њих, послије седам дана, дођу други и да их замијене, те да се и убудуће сваких седам дана може вршити смјена талаца, али их у Теслићком затвору увијек мора бити петорица!

На крају се њемачки официр обратио попу Стојану, наредивши му да он, као свештено лице, одреди таоце који ће кроз један сат кренути с њима у Теслић.

Присутни су били изненађени говором њемачког официра и његовим познавањем прилика у Чечави из времена првог свјетског рата и јако забринути за сутрашњицу.

Њемачки официр у свом излагању ни једном ријечју није споменуо Независну Државу Хрватску, а и усташки жандар, који је дошао прије њих, није био у учioniци, већ је сједио вани, сам и замишљен.

Да би добио у времену, поп Стојан је рекао да је Чечава позната по свом гостопримству и упитао је њемачког официра да ли могу да угосте побједиоце и да им спреме ручак. Официр се захвалио и рекао да могу донијети само куханих јаја и ракије, јер је обавијештен да је „шнапс” изворан и доброг квалитета.

Убрзо је из околних кућа донијето куханих јаја и неколико боца ракије, те су њемачки војници јели по групама, а ракију је официр дијелио: сваком само по једну чашицу. Док су наши сељани скрушеног стајали поред врата, њемачки официр је пружио флашу ракије попу Стојану и рекао му да и он и сељаци попију. Поп Стојан се тада обратио Миленку и рекао му:

— Миленко, упитај га да ли ће он нама дати ракије кад ми дођемо у Берлин!

Преводилац Дракслер је нервозно скочио да преведе шта је свештеник рекао, али му је официр махнуо руком и обратио се Миленку да му преведе. Кад је чуо, кисело се, усиљено насијао и рекао да је попу боље да о томе не сања и да он у Берлин може стићи само као ухапшеник! А ако то буде, жељеће хљеба! На ракију у концентрационом логору неће ни мислити!

Да би мало смирио ситуацију, поп Стојан је рекао да је то шала на наш рачун, јер да је нама јасно да се не можемо носити с њемачком силом и да наше воловске запреге не могу с њиховим тенковима.

— Да, али ипак су наши тенкови јако тешко стизали ваше волове! — надмено је добацио њемачки официр, алудирајући на брузу пропаст, неборбеност и бежање југославенске војске.

Пошто је истицало вријеме које је њемачки официр одредио као рок до кога треба да се изаберу и одреде таоци, поп Стојан је упитао:

— Шта ће бити с таоцима ако неко од војника разбијене југославенске војске, који још увијек у групама пролазе кроз село, направи неки инцидент?

Официр је одговорио:

— Ја о томе нећу ништа да знам! За ред у селу одговарају мјештани! Одмах одредите таоце!

Поп Стојан му је рекао да он не може да одреди људе, али да се он сам јавља за таоца. Официр то није прихватио! Рекао му је да он мора да буде у селу и да поред талаца и он одговара за ред и мир.

— Ја знам да ће вас сељани слушати и поштовати и зато ћете остати у селу!

Не жељећи да он буде тај који ће одредити људе за таоце, поп Стојан је тада изјавио да он може одредити само свог брата Душана Станковића³ и мог оца Миленка Јотановића.

Официр је мало сумњично гледао у оца, јер је био необријан, у опанцима и прљав — прије доласка Нијемаца почeo је извлачiti ђубре на њиву — па га је упитао зашто је тако неуредан. Послије објашњења прихватио га је за таоца, а онда је он сам међу присутним сељацима, углавном по томе како је ко обучен, одабрао још Тиму Јотановића, Филипа Лукића и Лексу Станојевића.

На крају је још једном упозорио да ће свака непослушност бити кажњена и да ће поред талаца и село страдати! Затим је наредио да се оружје стрељачке дружине донесе у Теслић и тамо преда, као и оружје које се налази код сељака по кућама.

Пет војничких карабина с мецима и уредним списковима о употреби карабина и потрошњи метака на гађањима били су у школи. Њемачки официр је све то погледао, али Нијемци то оружје и муницију нису однијели, него су наредили да се донесе и преда њемачкој команди у Теслићу.

Нијемци су се након тога сврстали у колону, таоце су ставили по колони, али тако да нису били један до другога, и отишли у Теслић.

У селу је завладала потиштеност и неизвјесност. Код школе су почели долазити и окупљати се сељани и дискутовати о насталој ситуацији.

³ Усташе су августа 1941. године ухватили Душана Станковића и стријељали га. Миленка Јотановића су четници убили у августу 1943. године, а Зорку Јотановић, Филипа Лукића и Стојана Томића у октобру 1944. године.

Кад је моја сестра Мира, свршени ћак учитељске школе и члан Партије, чула да долазе Нијемци, одмах је отишла из куће и склонила се у село. По одласку Нијемца вратила се до школе. Покушала је да укаже окупљеним сељанима на надменост и охолост Нијемца и њихов презрив однос према селу, да објасни зашто су остављене пушке стрељачке дружине и убеђивала их да не носе пушке у Теслић. Међутим, заплашеност која је владала и страх од њемачке силе били су јачи него њене ријечи и сва њена убеђивања су остала без резултата.

Први таоци, одведени из Чечаве у Теслић, остали су тамо у затвору више од десет дана, а затим су упућени други, који су их смијенили.

Бошко ХАЦИЋ

САКРИВЕНЕ ПУШКЕ

Био сам свега неколико дана војник бивше Југославије, али у цивилном одијелу. Од Жепча, где смо доживјели бомбардовање воза у којем смо се налазили, вратили смо се кућама. Послије тога ишао сам сваки дан оцу у Велику Буковицу, недалеко од Добоја, а кући у Сочаницу враћао се обично кад се добро смркне. Наилазећи успут на разбацано оружје, које су војници југословенске војске оставили бјежећи у своје крајеве, почeo сам да га скупљам и сакривам. Сваке вечери стављао сам у једну шупљу, оборену букву и на друга скровита мјеста недалеко од куће, по неколико пушака. Тако сам сакупио око 60 карабина са преко 3 000 метака. О свему томе ником нисам рекао ни ријечи. Чак ни најстаријем сину Весељку, који је био напунио 20 година.

Убрзо је стигло наређење усташких власти да се у року од десет дана мора предати својим оружјем. Пријетили су да ће стријељати сваког код кога се послије тога рока нађе оружје. Истовремено се причало да ће Нијемци, с неким апаратима, претражити све и пронаћи, чак и на дубини од три метра, најмањи метални предмет.

Одлучио сам: нека нађу што год им је воља, али скривено оружје им нећу однијети. Предосjeћао сам да ће нам требати. А док га они пронађу у ували Крњина, дотле ће, тјешио сам се, нестати и њемачке силе. Мислио сам у себи: причајте ви причу и пишите наређења, Бошко зна шта ради. Љубоморно сам обиљазио своју букву и друга мјеста и издалека осматрао да ли је неко прилазио. А оборена буква, обрасла у густу остругу и папрат, једва се примјећивала.

На Ђурђевдан пођем код свог пашенога Панте Поповића у Церане, на славу. У Церанима сртнем свог старог пријатеља

Тих дана је вршен попис и у другим селима прњаворског среза. Домаћини су остали с породицама у неизвјесности. Долазили су једни другима да измијењају покоју ријеч утјехе, али утјехе није било. Понеки од њих, у разговору, тек сјетно каже, више за себе, него онима с којима разговара:

— Еее, да ми је још једном уприти пушку, па макар одмах погинуо!

Седмог августа 1941. зауставио се камион у нашем селу. Из њега искачу усташе с бајонетима на пушкама и упадају у кућу Љубомира Милинчића, који је на Петровдан умакао усташама, када су дошли по њега.

— Испадај! — дерали су се на немоћну Љубомирову жену Лексу и четворо дјеце.

Ништа јој нису дали понијети!

Убрзо се изгубио камион с усташама, Лексом Милинчић и њено четворо дјеце, остављајући за собом облак прашине.¹

Прва породица је отјерана. У кућама пописаних плач и кукњава жена. Понеки од пописаних домаћина обраћао се за савјет комшијама — Швабама, који су им кратко одговарали: — Тамо вам је место — у Србији! Овдје ће вас усташе поубијати. Шта се плашите? Боље вам је да селите!

Људи су се враћали погнутих глава.

Ускоро је избио устанак, који је пореметио усташке планове исељавања.

Богдан СТАНКОВИЋ

ДОШЛИ СУ И У ЧЕЧАВУ

У првој половини јула 1941. године, враћајући се прилично уморан из Теслића, навратим у кафанду Тиме Јотановића у Чечави. Тек што сам сјео, ни пиће још нисам наручио, опколише кафанду војници под шљемовима.¹ Било их је двадесетак. Један од њих ме запита одакле сам. Одговорих да сам из Чечаве.

— Како се зовеш? — обрати ми се њихов старјешина.
— Станковић Богдан.
— Шта ти је Станковић, свештеник?
— Брат! — одговорих већ мало уплашено.
— Онда нас води до његове куће.

¹ Породица Милинчић је исељена у Србију, где се и данас налази.

¹ Били су то културбундовци и усташе, иначе запослени у теслићком предузећу за дестилацију дрвета. Напомена Редакције.

Кренули смо ћутећи. Кад смо стигли пред кућу, позвах Стојана и он изиђе.

- Ево — велим му — тражи те војска.
- Уђите и сједните — понуди их Стојан.
- Гдје су ти жена и дјеца? — осорно упита старјешина.
- Па, овдје у кући и у њиви — рече уплашено Стојан.
- Онда, попе, спремите храну за три дана!

Када је то вођа патроле рекао — не знам да ли је био официр, јер није имао никакве ознаке — Стојанова жена, попадија, поче на сав глас да запомаже и кука.

Наставде спремање дјеце, хране... Кућу у којој су године и године провели требало је напустити на брзину и поћи, судећи по свему, у неизвјесност. Све се одигравало као у неком магновењу. Ни Стојан ни жена му као да нису били свјесни оног што се догађа. Коначно, с биједним завежљајима у рукама, потјераше их заједно с дјецом према станици фирмениског воза у Чечави.² Никоме нису дозволили ни да се поздрави с њима. Моја жена је то покушала да учини, али су је војници грубо одгурнули. Понашали су се као звјери, без срца, без трунке људскога у себи. Ни плач дјеце, ни јецање попадије нису могли да их гану.

Сутрадан је из Теслића дошао војни референт и запечатио Стојанов стан и све господарске зграде. Заједно с њим стигла је и комисија која је извршила попис српских породица што ће такођер бити интерниране.

Послије неколико дана војници су поновно дошли и отјерали још двије виђеније породице из Чечаве: Петра Стanoјевића и Богдана Јотановића. Поступили су с њима исто тако нечовјечно као и с породицом попа Стојана. И њих су отјерали у неизвјесност. Куда — тада нико није знао. Касније смо сазнали да су их потјерали у Србију.

Саво СТАНЧИЋ

У ЦРНОЈ КУЋИ

У првој половини јула 1941. године дошао сам из Дубраве у Прњавор. Кочијаша с коњским колима оставио сам у једном дво-ришту и кренуо до Смаје Дујсића да видим има ли робе која ми је била потребна. Идући према Смајиној трговини, сусретох човјека с пиштољем на опасачу, који ме упита:

- Јеси ли ти Саво Станчић?
- Јесам.

² Мјештани су „фирменским возом” називали воз који је саобраћао ускотрачном шумском жељезничком пругом, што је служила за експлатацију шуме за потребе творнице у Теслићу. Напомена Редакције.